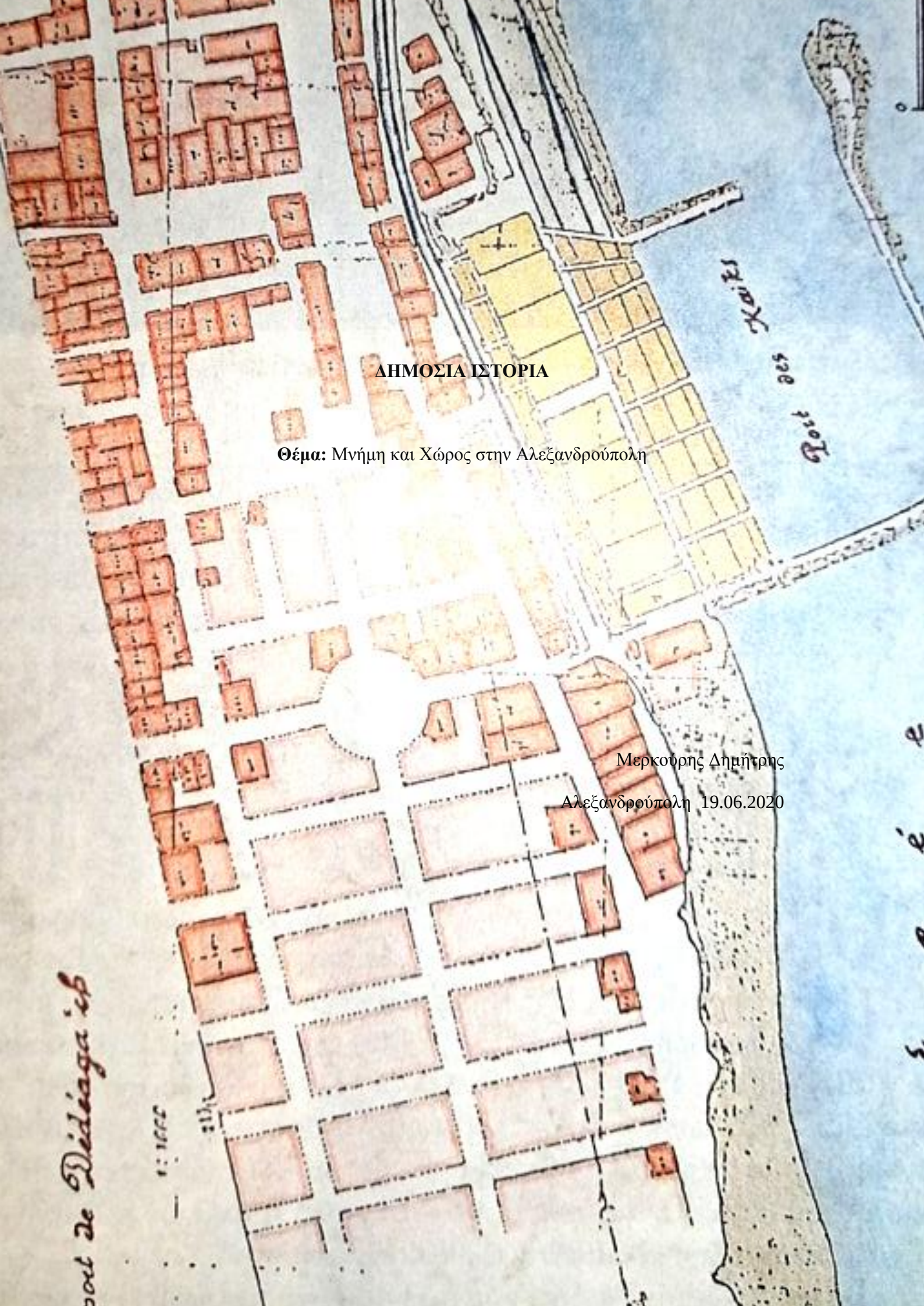

A historical map of Alexandroupoli, Greece, dated 1850. The map shows a coastal town with a grid-like street layout. Buildings are represented by colored rectangles: red for residential areas, yellow for commercial or public buildings, and light blue for the harbor. The harbor is labeled 'Port de Didiaga' and 'Port de Didiaga'. The text '1850' is visible in the bottom left corner. The map is oriented with the harbor at the top.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Θέμα: Μνήμη και Χώρος στην Αλεξανδρούπολη

Μερκούρης Δημήτρης

Αλεξανδρούπολη 19.06.2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	Συλλογική μνήμη και ταυτότητα...	3
2.	Νεοελληνική Εθνική ταυτότητα ...	4
3.	Το Δεδέαγατς ή Αλεξανδρούπολη μέσα στο χρόνο...	6
4.	Δρόμοι και συγκρότηση συλλογικής μνήμης...	8
5.	Μνήμη και μνημεία στην Αλεξανδρούπολη...	11
6.	Συμπεράσματα ...	14
	Βιβλιογραφικές Αναφορές ...	15
	Εικόνες ...	18

1. Συλλογική μνήμη και ταυτότητα.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η έννοια της μνήμης ξεπερνά τα όρια του φιλοσοφικού στοχασμού και γίνεται αντικείμενο μελέτης νεότερων επιστημών, προερχόμενων από τη φιλοσοφία, όπως η ψυχολογία, η ιστορία και η κοινωνιολογία. Στη μεταστροφή αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν τα έργα του κοινωνιολόγου Maurice Halbwachs «Τα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης στον μεσοπόλεμο» (1925) και η «Συλλογική μνήμη» (1950), όπου για πρώτη φορά τίθεται το ζήτημα του κοινωνικού επανακαθορισμού της ατομικής και συλλογικής μνήμης (Μαντόγλου, 2005: 21). Σύμφωνα με τον Halbwachs (όπ. αναφ. στο Μαντόγλου, 2005: 41), η μνήμη διακρίνεται σε ατομική και συλλογική ή κοινωνική. Η πρώτη αναφέρεται στη μνήμη μιας ομάδας ατόμων που έζησαν πράγματα από κοινού – ένα κοινό παρελθόν-, τα οποία τους καθορίζουν (π.χ. σχολική τάξη, οικογένεια κ.λπ.). Η δεύτερη αφορά μεγάλες ομάδες, όπως έθνη, κοινότητες και ευρύτερες περιοχές.

Από τη δεκαετία του 1980 και μετά εκφράζονται στον σύγχρονο θεωρητικό ακαδημαϊκό προβληματισμό τα παιχνίδια της μνήμης και της λήθης. Υπάρχει σημαντική βιβλιογραφική παραγωγή για τις μνημονικές σπουδές με διεπιστημονική προσέγγιση. Γίνεται λόγος για την ατομική μνήμη, συλλογική μνήμη, δημόσια μνήμη, κυρίαρχη μνήμη, αντιμνήμη, συντεχνιακή μνήμη, διαιρεμένη μνήμη, διεθνική μνήμη, επισημασμένη μνήμη, κ.ά., ενώ έχουν γραφτεί χιλιάδες σελίδες που αναλύουν την μεταξύ τους σχέση, αλλά και τη σχέση μνήμης και ιστορίας (Λιάκος, 2015). Η μνήμη ως έννοια συναντά μια άλλη έννοια, την έννοια σταυροδρόμι. Έτσι, γίνεται αντιληπτό ότι μια ξεκάθαρη διάκριση μεταξύ της ατομικής και της συλλογικής μνήμης είναι λεπτή υπόθεση. Κατά τον Namer (όπ. αναφ. στο Μαντόγλου, 2010: 45) «Μερικές φορές η ατομική μνήμη ενεργοποιεί τη συλλογική για να θυμηθεί, άλλες φορές η ομάδα θυμάται με τη διαμεσολάβηση της ατομικής». Ωστόσο, χωρίς να αναφερθούν οι λεπτομέρειες, θα επισημανθούν τα δύο βασικά χαρακτηριστικά που βοηθούν στην κατανόηση της ατομικής και συλλογικής μνήμης και τη μεταξύ τους σχέση. Για να γίνει κάποιος μέλος μιας κοινωνικής ομάδας, οφείλει να οικειοποιηθεί και να ενσωματώσει τις κοινές παραδόσεις και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που μοιράζεται μια ομάδα. Να μοιραστεί δηλαδή τη συλλογική μνήμη της κοινωνικής ομάδας, που είναι κατασκευασμένη ή ανακατασκευασμένη και κοινωνικά ριζωμένη στις ανάγκες και τους σκοπούς της. Ταυτόχρονα η συλλογική/κοινωνική μνήμη είναι μία αναπαράσταση του

παρελθόντος που καθρεπτίζει την ταυτότητα του υποκειμένου, ενώ το ιδεολογικό/αξιακό και κανονιστικό πλαίσιο προδιαγράφει τις επιθυμητές επιλογές των αναμνήσεων. Επομένως τα άτομα, οι ομάδες, οι κοινωνίες, τα έθνη επιλέγουν να θυμούνται και αποφασίζουν να λησμονούν.¹

Τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα δημιουργούνται στην ευρωπαϊκή ήπειρο τα εθνικά κράτη. Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή του μετασχηματισμού των επιμέρους εθνοτήτων σε έθνος κράτος, το οποίο προσπαθεί να δημιουργήσει συλλογική ταυτότητα, προβάλλονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (Βερέμης, 1997). Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι η γλώσσα, οι κοινοί μύθοι, οι ιστορικές μνήμες, η κοινή καταγωγή, η κοινή κουλτούρα και γενικότερα η κοινή πεποίθηση των υποκειμένων για πολιτισμική συνέχεια.

2. Νεοελληνική Εθνική ταυτότητα

Απαραίτητο στοιχείο της ύπαρξης του νέου ελληνικού έθνους κράτους ήταν ο προσδιορισμός της εθνικής ταυτότητας, η οποία άρχισε να δομείται από τα προεπαναστατικά χρόνια μέσω της αναζήτησης και της κατάδειξης της ιστορικής ιδιαιτερότητας και μοναδικότητας του ελληνικού έθνους (Ροτζώκος, 2002: 217). Οι ιδεολογικές επινοήσεις και οι επεξεργασίες τους, δηλαδή η συστηματική καλλιέργεια από την πλευρά τους της συνείδησης της ιστορικότητας του ελληνισμού, θα εμπνεύσουν λίγο αργότερα και την Ελληνική Επανάσταση, προβάλλοντας και νομιμοποιώντας το αίτημα της ελληνικής εθνικής ανεξαρτησίας (Δημαράς, 1989: 1-22). Μέσα σ' αυτά τα πολιτικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα οι κατακτημένοι από την Οθωμανική Αυτοκρατορία Ρωμιοί ξεσηκώθηκαν το 1821 ενάντια στην οθωμανική διοίκηση και διεκδίκησαν την πολιτική τους αυθυπαρξία, αυτοπροσδιοριζόμενοι ως Έλληνες δηλαδή, ως απευθείας απόγονοι και αποκλειστικοί κληρονόμοι ενός μακρινού και ένδοξου πολιτισμού, με τον οποίο, όπως υποστήριζαν, τους ένωνε η κοινή γλώσσα και κοινή καταγωγή (Καγιαλής, 2000: 101-120). Αυτή η απευθείας ιστορική συνέχεια όμως, που αποκαταστάθηκε με την αρχαιότητα στον

¹ Παράδειγμα συλλογικής λήθης και στη συνέχεια έκρηξης μνήμης συναντάμε πριν και μετά τη δεκαετία του 1980 (Βόγλη, 2008: 61-80). Τα δραματικά γεγονότα της δεκαετίας του 1940 η διχασμένη μνήμη (Μπούσχοτεν 2003) γίνεται αφηγήσιμη μετά την πολιτική αλλαγή και την ανάληψη της εξουσίας από το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα.

χώρο των εμπνευστών και φορέων της εθνικής συνείδησης, άφηνε απ' έξω έναν μεγάλο ιστορικό ενδιάμεσο, την περίοδο της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας η οποία είχε ξεχωριστή ιδεολογική κοσμοαντίληψη και στους κύκλους των Ευρωπαίων θεωρούνταν περίοδος αποκρουστική και σκοταδιστική.² Οι ιδεολογικές επινοήσεις όμως, είναι φαινόμενα ιστορικοκοινωνικά και πλάθονται και αναπλάθονται σε συνάρτηση με τις ανάγκες και τα αιτήματα. Πρέπει να σημειωθεί ότι το γεγονός της επίτευξης του στόχου που είχε θέσει η Επανάσταση του 21', δηλαδή της κατάκτησης της πολιτικής και γεωγραφικής αυτονομίας, δε σήμαινε ότι το νέο αυτό κρατικό μόρφωμα είχε φθάσει στην εθνική του ολοκλήρωση. Έπρεπε αυτό το νέο κράτος να ενδυναμώσει τους συμβολικούς δεσμούς μεταξύ των μελών του και να καλλιεργήσει στη συνείδηση τους «εθνικό σώμα». Αυτό απαιτούσε σαφή προσδιορισμό του «ποιοί είμαστε» και του «προς τα πού πορευόμαστε». Ιδιαίτερα μάλιστα όταν τα μέλη της κοινωνίας είχαν διαφορετικές εμπειρίες και πολιτισμικές καταβολές.³ Ο προσδιορισμός αυτός δομήθηκε με όρους πολιτισμικούς, υπό την έννοια ότι ο ελληνισμός κατορθώνει και επιβιώνει ιστορικά, άρα και διαχρονικά, ενιαίος και μοναδικός, διότι παρουσιάζει ιστορικά μεγάλες αφομοιωτικές δυνατότητες. Στο πλαίσιο αυτό η ιστοριογραφία αναλαμβάνει την υποχρέωση να ενσωματώσει και τα χρόνια της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με πρωτεργάτες τον Ζαμπέλιο, Παπαρρηγόπουλο και Λάμπρο οι οποίοι έως τις μέρες μας καθόρισαν το τρίσημο σχήμα της νεοελληνικής εθνικής ιστοριογραφίας (Ροτζώκος, 2002: 226-240). Ταυτόχρονα το κράτος συμπεριλαμβανομένης και της εκκλησίας, μέσω των μηχανισμών του επέβαλε, χωρίς τη χρήση βίας, την ιδεολογική αφομοίωση και ομογενοποίηση. Έτσι, στην ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια του 19ου έως και τα τέλη του 20ου αιώνα δεν υπάρχει άλλη μορφή μνήμης πλην της εθνικής, η οποία δομήθηκε στο πλαίσιο των επινοημένων παραδόσεων (Σκοπετέα, 2002: 275), με στόχο την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας μέσα από την εκπαίδευση, τις δημόσιες πράξεις, δημόσιες τελετές, μνημεία, επίσημους λόγους, σχολικά βιβλία, μουσεία, εγκυκλίους κ.ά.

² Η συνείδηση του κενού γίνεται αισθητή είκοσι χρόνια μετά τη συγκρότηση του νέου κράτους, όταν ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος αναφέρει: «*δυνάμεθα να ελπίσωμεν ότι θέλουσί ποτε συναρμολογηθή αι διασπαρμέναι και διερρηγμέναι σελίδες της πατρώας βίβλου, προς επισκευήν ολομελείας και ενότητος*». (Ζαμπέλιος, 1852: 16).

³ Αρβανίτες, Καππαδόκες, Πόντιοι, Σαρακατσάνοι, Σλάβοι, κ.ά.

Η έως τώρα συζήτηση μπορεί να δώσει περαιτέρω απαντήσεις προσεγγίζοντας την πόλη της Αλεξανδρούπολης και την επίδραση του χώρου στη θέσμιση, λειτουργία ή αμφισβήτηση της δημόσιας μνήμης.

3. Το Δεδέαγατς⁴ ή Αλεξανδρούπολη μέσα στο χρόνο

Η επιλογή της Αλεξανδρούπολης ως πεδίο διερεύνησης δεν είναι τυχαία. Είναι η νεότερη πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οποία, αν και έχει χάσει τον αρχικό σκοπό της δημιουργίας της, που ήταν ένα μεγάλο διαμετακομιστικό κέντρο και ταυτόχρονα την ποιότητα της πνευματικής της ζωής, παραμένει μια νέα πολυπολιτισμική πόλη (Ποιμενίδης, 2002: 14).

Η δημιουργία της νέας πόλης του Δεδέαγατς (από το 1920 ονομάστηκε Αλεξανδρούπολη) οφείλεται στον οθωμανικό εκσυγχρονισμό και στις ρυθμίσεις που επιβάλλονται κατά τη συνεργασία με τα ξένα κεφάλαια. Η αυστριακή εταιρία του βαρόνου Hirsch που έλαβε το 1869 από την οθωμανική κυβέρνηση το προνόμιο της κατασκευής και της εκμετάλλευσης της «Ενωτικής» σιδηροδρομικής γραμμής Κωνσταντινούπολης – Θεσσαλονίκης, ανέλαβε συγχρόνως την υποχρέωση να κατασκευάσει εμπορικό λιμάνι στην Αίνο. Η μελέτη των τοπικών συνθηκών οδήγησε την εταιρεία στην αλλαγή των αρχικών σχεδίων, όταν διαπιστώθηκε ότι συνεχείς προσχώσεις από τον Έβρο ποταμό διόγκωναν υπέρμετρα τη δαπάνη των λιμενικών έργων. Η Εταιρεία ζήτησε και έλαβε τη συγκατάθεση της οθωμανικής κυβέρνησης για την ίδρυση του λιμανιού στη δεξιά όχθη του Έβρου, στην περιοχή Δεδέαγατς, που

⁴ Σύμφωνα με τον Μαρουκιάν Χαμπαρτζούμ – Χάμπο (Προφορική μαρτυρία. Αλεξανδρούπολη 12/6/2020). Δεδέ στα τουρκικά σημαίνει παππούς και Άτς σημαίνει δέντρο. Από τις αφηγήσεις που είχε από παιδί η πόλη πήρε το όνομα της από έναν παππού ο οποίος ήταν εγκατεστημένος κάτω από το σημερινό Νομαρχείο. Ο παππούς αυτός είχε κατασκευάσει μια καλύβα κάτω από μια βελανιδιά για να δίνει καφέδες και μικρογεύματα για αυτούς που πήγαιναν από την Κωνσταντινούπολη προς Θεσσαλονίκη και αντίστροφα, αλλά και για τους λιμενεργάτες. Όταν συναντιόνταν τα караβάνια και τους έπιανε η νύχτα, ρωτούσε ο ένας τον άλλον που θα ξαποστάσουν το βράδυ και αυτοί έλεγαν στου παππού το δέντρο. Έτσι, η περιοχή σιγά σιγά έγινε γνωστή ως Δεδέ Αγάτς. Βέβαια έχει επικρατήσει η άποψη ότι ήταν το δέντρο ενός ερημίτη καλόγερου αλλά, αν ήταν ερημίτης, θα ήταν απίθανο να είχε εγκατασταθεί σε εμπορικό σταθμό και λιμενική εγκατάσταση. Επομένως η άποψη αυτή του ερημίτη καλόγερου γίνεται περισσότερο ανεκτή στο πλαίσιο του διαθρησκευτικού αλληλοσεβασμού. Είναι προτιμότερο δηλαδή, στη μνήμη των πολιτών το όνομα της πόλης να είναι από έναν θρησκευόμενο και ας είναι αλλόθρησκος παρά από έναν γέρο Οθωμανό καφετζή.

υπήρχε μια μικρή εγκατάσταση ψαράδων. Με τη λειτουργία του σιδηροδρόμου και του πρώτου μικρού λιμανιού, που χρονολογούνται από το 1872, άρχισε να δημιουργείται η πρώτη πόλη με τα κτίρια της, το σιδηροδρομικό σταθμό, τις αποθήκες, το τελωνείο και οικήματα για την εγκατάσταση των υπαλλήλων της διοίκησης και της εταιρείας, των εργατών του σιδηροδρόμου και του λιμανιού. Ταυτόχρονα με την ανάπτυξη του λιμανιού, όπου κατ' ανάγκη συνέρεε το εξαγωγικό εμπόριο της Θράκης, η Αίνος άρχισε να νεκρώνεται και οι Έλληνες έμποροι που ήταν εγκατεστημένοι εκεί, μετοίκησαν ομαδικά στο νέο κέντρο. Ήδη από τα τέλη του 1873 Έλληνες κάτοικοι της περιοχής απευθύνονται στο ελληνικό προξενείο της Αδριανούπολης ζητώντας την ίδρυση προξενικού πρακτορείου. Το 1875 ο Karl Brown περιγράφει τον τόπο ως *«ένα είδος φυσικού λιμανιού, όπου υπάρχει, μέσα σε μια ολότελα έρημη περιοχή, ένας σιδηροδρομικός σταθμός. Γύρω από το σταθμό αρχίζουν να υψώνονται σε σχήμα φούντας, σπίτια, αποθήκες εμπορευμάτων, καλύβες για τους λιμενεργάτες και τους σιδηροδρομικούς»* (Καραδήμου-Γερόλυμπου, 1997a: 172). Η δυναμική της πόλης την εμφανίζει το 1883 να υποκαθιστά το Διδυμότειχο ως έδρα του σαντζακίου και το 1894 έχει ήδη 1500 σπίτια. Σχολεία, εκκλησίες, προξενεία, διοικητικά κτίρια και νέο σχέδιο πόλης εμφανίζονται επίσης ως το 1900 και μαρτυρούν την οικονομική ευμάρεια της νέας πόλης και τα εκσυγχρονιστικά χαρακτηριστικά της οθωμανικής πολιτικής.⁵ Δημιουργείται μια πόλη πολυεθνική με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα. Ορθόδοξοι, Καθολικοί, Λεβαντίνοι, Αρμένιοι, Εβραίοι και Μουσουλμάνοι σχηματίζουν ένα αρμονικό δομημένο μωσαϊκό, το οποίο διακόπηκε με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913, την άφιξη των Βουλγάρων και τον εκπατρισμό του ντόπιου πληθυσμού (Ποιμενίδης 2002: 13). Από το 1915 έως το 1918 το Δεδέαγατς βρίσκεται υπό διασυμμαχική διοίκηση και αρχίζει η παλιννόστηση η οποία δε σημείωσε ιδιαίτερη επιτυχία, αφού πολλοί κάτοικοι δεν επέστρεψαν (Κριτού, 1995: 69· Ποιμενίδης, 2002: 13).

Μια νέα σελίδα στην ιστορία της πόλης σημειώνεται με την ενσωμάτωση της στον εθνικό κορμό στις 14 Μαΐου 1920 σε εφαρμογή της συνθήκης του Σαν Ρέμο στις 26.04.1920. Κατά τη γενική απογραφή της Ελλάδας του 1920, αριθμούσε 7.000

⁵ Σύμφωνα με τον Σκαρπέτη (1926), όταν κατέλαβαν οι Ρώσοι το Δεδέαγατς –στον πόλεμο του 1877-1878- σε συνεργασία με τους Έλληνες και την αυστριακή εταιρεία σχεδίασαν νέο πολεοδομικό σχεδιασμό της πόλης. Ασαφής πληροφορία η οποία εντάσσεται στον αποτροπιασμό του θρησκευτικού άλλου παρά στην πραγματικότητα. (Εικ. 1)

περίπου κατοίκους. Ο πληθυσμός της πόλης άρχισε να αυξάνει αλματωδώς από τον Σεπτέμβριο του 1922 με την εγκατάσταση 8.262 προσφύγων από τη Μικρά Ασία, Ανατολική Θράκη, Αίνο, Πόντο και Καππαδοκία (Καραδήμου-Γερόλυμπου, 1997b: 102). Το 1920 ο πληθυσμός ήταν 6.963 και στην απογραφή του 1928 η Αλεξανδρούπολη αριθμεί 12.009 κατοίκους, ενώ μαζί με τις περιαστικές περιοχές ο συνολικός αριθμός των κατοίκων είναι 14.019.⁶ Η αύξηση του πληθυσμού όμως, δε σήμαινε ότι η πόλη διατήρησε τα ποιοτικά της χαρακτηριστικά. Όπως αναφέρει ο Ποιμενίδης (2002: 14) *«Μπορεί να μεγάλωσε σε κτίσματα και κατοίκους, μπορεί να πήρε το ελληνικό χρώμα, μπορεί να πλήθαιναν τα σχολεία της και ο κόσμος να την χαίρεται, τον ψυχισμό όμως εκείνων των ωραίων χρόνων δεν βρήκε και απώλεσε τον χαρακτήρα. Δέχθηκε νέους εποίκους απ' όλα τα μέρη της πατρίδας και μάλιστα μετά την εθνική συμφορά του 1922. Η εισροή πολλών ξένων προς τον τόπο μας και η εγκλιμάτιση τους στη νέα τους πόλη περιέχει κάτι σαν μειονέκτημα στη φυσιογνωμία της περιοχής μας και τη διαμόρφωση της ομοψυχίας της»* (Εικ. 2). Η νοσταλγική παρατήρηση του Ποιμενίδη εισάγει στο κυρίως ζητούμενο της έρευνας, το οποίο είναι να δοθούν απαντήσεις σε βασικά ερωτήματα. Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά τα οποία έχει απωλέσει η Αλεξανδρούπολη; Τί μνημονεύεται και τί αποσιωπάται, από ποιούς και για ποιούς λόγους στην πόλη της Αλεξανδρούπολης; Πώς το παρελθόν δομείται, αναδομείται και κοινοποιείται στην πόλη; Γιατί η τοπική και κεντρική εξουσία αξιώνει τη συνολική αναπαράσταση/εκπροσώπηση της μνήμης της πόλης, επιλέγοντας μνημονικές εκδηλώσεις και συγκεκριμένους χώρους στο αστικό τοπίο, αλλά αποκλείει ή αποσιωπά τις μνήμες περιθωριακών ή καταπιεσμένων ατόμων και ομάδων;

4. Δρόμοι και συγκρότηση συλλογικής μνήμης

Σταθμοί της συλλογικής μνήμης είναι τα ονόματα οδών και πλατειών σε μια πόλη. Η απόδοση του ονόματος σε δρόμο ή πλατεία είναι αποκλειστικό προνόμιο της κεντρικής ή τοπικής εξουσίας, οι οποίες καλούνται να διαχειριστούν όχι μόνο το συμβολικό, αλλά και το δομημένο περιβάλλον. Η ονοματοθεσία, άλλωστε, αποτελεί για τις αρχές μια από τις πρακτικές καταγραφής, ανάλογη της στατιστικής, η οποία προσφέρει εργαλεία γνώσης και άρα ελέγχου του αστικού χώρου.

⁶ http://dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00023.pdf, Ανάκτηση, 10.06.2020

«Η ονοματοθεσία οδών και πλατειών και η αρίθμησης των οικιών και καταστημάτων των πόλεων και κωμοπόλεων, ως και η τοποθέτηση των σχετικών πινακίδων, πλην των γενικότερων σκοπών τους οποίους εξυπηρετεί, αποτελεί σπουδαίον συντελεστήν πολιτισμού, καθ' όσον εξασφαλίζει την ευχερή κίνησιν των κατοίκων, συντελεί εις την ταχείαν ικανοποίησιν των κοινωνικών και εμπορικών συμφερόντων, διευκολύνει ιδιαιτέρως τους επισκεπτόμενους την Χώραν μας ξένους.» Εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών (στο εξής ΥΠΕΣ), υπ' αρ. 38499/22.5.1959 (Παπακονδύλης, 2016: 267-268).

Οι ονομασίες των δρόμων και των πλατειών επιτελούν την ίδια μνημονική λειτουργία με τις προτομές, τα αγάλματα και τα μνημεία και αποβλέπουν στην ίδια σκοπιμότητα, πρακτική και συμβολική. Να εξυπηρετήσουν τον πολίτη και ταυτόχρονα να τιμήσουν ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα. Είναι μέρος των μηχανισμού μιας εθνικής πρωτίστως και μιας τοπικής δευτερευόντως μνήμης, η οποία ενισχύεται από τους κυκλικούς εορτασμούς, τις παρελάσεις και τους συμβολικούς επετειακούς λόγους. Παράδειγμα στην πόλη της Αλεξανδρούπολης αποτελεί η κεντρική οδός 14^{ης} Μαΐου και η οδός Κωνσταντίνου Μαζαράκη (Κλασικό Λύκειο – Οικολογική Ομάδα, 1998: 189). Η 14^η Μαΐου 1920 είναι ημέρα ορόσημο για την πόλη, γιατί εκείνη την ημέρα ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης-Αινιάν αποβιβάζεται στο Δεδέαγατς και παραλαμβάνει τη διοίκηση της πόλης. Ταυτόχρονα γίνεται η ενσωμάτωση της πόλης στον εθνικό κορμό από τη Διασυμμαχική Διοίκηση. Τα ονόματα επομένως των οδών συνδέονται άμεσα με τον χώρο και συμπράττουν στην παραγωγή εθνικού παρελθόντος μέσω της επιλεκτικής διαδικασίας του ιστορικού παρελθόντος, περιλαμβάνοντας, εξωραΐζοντας, αποκλείοντας, αποσιωπώντας ή επινοώντας όψεις του (Κουργιαντάκης, 2020: 9). ⁷ Η προσπάθεια σύνδεσης της Αλεξανδρούπολης με τη μυθολογία και την κλασική αρχαιότητα γίνεται αντιληπτή από τις ονοματοθεσίες των οδών Άβαντος, Αμαζόνων, Οδυσσέως, Ορφέως, Πλάτωνος, Πρωταγόρα, Δημοσθένους, Δημοκρίτου κ.ά. Η προσπάθεια σύνδεσης της Αλεξανδρούπολης με την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και τον χριστιανισμό γίνεται επίσης, αντιληπτή από τις ονοματοθεσίες των οδών Αγίας Σοφίας, Αυτοκράτειρας θεοδώρας, Παλαιολόγου, Πατριάρχη Φωτίου κ.ά. Επιπλέον, γίνεται αναφορά σε πρόσωπα και γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης. Ενδεικτικά αναφέρονται οι οδοί Μακρυγιάννη, Μιαούλη, Ρήγα Φεραίου και 25^{ης} Μαρτίου,

⁷ Διακρίνεται και από την μετονομασία της ίδιας της πόλης από Δεδέαγατς σε Αλεξανδρούπολη.

ημέρα κήρυξης της εθνικής ανεξαρτησίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία η οποία πλαισιώνεται με παρέλαση και επετειακούς λόγους. Αντίστοιχα επιχειρείται αναφορά στη νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία μέσα από τις ονοματοθεσίες των οδών Ίωνος Δραγούμη, Βασ. Αλεξάνδρου, Ελ. Βενιζέλου, Πολυτεχνείου, Εθνικής Αντίστασης κ.ά. Εξίσου σημαντική είναι η προσπάθεια πατριδογνωσίας, η οποία διακρίνεται στις ονομασίες των οδών, Άνδρου, Ηρακλείου, Λέσβου, Κρήτης, Πάτμου, Τήνου κ.ά., αλλά και αναφοράς στα χαμένα εδάφη στο πλαίσιο του αλυτρωτισμού (Τραπεζούντος, Ραιδεστού, Ανδριανουπόλεως, Ίμβρου, Προύσης, Καππαδοκίας, κ.ά.). Στο πλαίσιο αυτό, όσο και αν γίνει προσπάθεια ανεύρεσης ονοματοθεσίας οδών από προσωπικότητες ή πληθυσμιακές ομάδες που διαδραμάτισαν ρόλο στο Δεδέαγατς, δεν εντοπίζονται άλλες πλην των Ελλήνων – χριστιανών. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα πρόσωπα αυτά δεν έζησαν καν στην πόλη, αλλά η ηρωική τους δράση, τα συναισθηματικά αντανακλαστικά των πολιτών, το κοινωνικό αίτημα, ή ακόμη και η σκοπιμότητα για εγρήγορση των εθνικών αντανακλαστικών το επιβάλλουν. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η οδός Σολωμού Σολωμού, του νεαρού άντρα – ήρωα από την Κύπρο που την 11^η Αυγούστου 1996 οι τουρκικές κατοχικές δυνάμεις τον εκτέλεσαν μπροστά στα μάτια εκατομμυρίων τηλεθεατών, χωρίς να σεβαστούν την ιερότητα της ανθρώπινης ζωής (Εικ. 3).

Η πολιτική και τοπική εξουσία στην προσπάθεια της να διαμορφώσει το εθνικό φανταστικό έχει το «αποκλειστικό προνόμιο» να επιβάλει τη χωρική μνημονική. Έτσι, υπαγορεύει τι θα μνημονεύεται και τι θα περνά στη λήθη. Στη σύντομη ιστορική ανασκόπηση της πόλης διακρίνεται η ύπαρξη κοινοτήτων Μουσουλμάνων, Εβραίων, Αρμενίων και Καθολικών οι οποίοι συνέβαλαν στην ανάπτυξη και ευημερία της πόλης (Εικ. 4). Εντούτοις, σε καμία από τις οδούς της πόλης δε γίνεται αναφορά σε πρόσωπα αυτών των κοινοτήτων που διαδραμάτισαν ενεργό ρόλο στην πόλη. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο πίσω μέρος του Μουσουλμανικού Τεμένους της Αλεξανδρούπολης (σημειολογικά έχει και αυτό τη σημασία του) βρίσκεται ο τάφος ενός από τους σημαντικότερους στρατηγούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, του Φαΐεκ Χουσεΐν Πασά και δίπλα του Χουσεΐν Ρεσίτ Πασά. Οι προσωπικότητες αυτές διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και ανάπτυξη της πόλης (Εικ. 5). Στο χριστιανικό νεκροταφείο βρίσκεται ο τάφος του Υποπρόξενου της Αυστροουγγαρίας Βλάσιου Σούχωρ (Εικ. 6). Στο καθολικό νεκροταφείο πιθανότατα είναι ο οικογενειακός τάφος του Άγγλου Υποπρόξενου Gudfirid Badeti (Εικ. 7). Στο οικοδομικό τετράγωνο T713 επί της οδού

Κεσσάνης βρίσκονται εγκαταλελειμμένοι τάφοι επιφανών πολιτών της Εβραϊκής συναγωγής – κοινότητας (Εικ. 8). Μέλος της υπήρξε και ο τραπεζίτης Ιακώβ Μπαλούλ του οποίου ο τάφος βρίσκεται στο Εβραϊκό Νεκροταφείο της Αθήνας (Παπαστρατής, 2019: 20-31). Ανάλογη αντιμετώπιση παρατηρείται και στην Αρμενική Κοινότητα η οποία επίσης, είχε σημαντικές προσωπικότητες, όπως ο δάσκαλος και ποιητής Κεβόρκ Καραβαρέντζ (Εικ. 9) και ο Ρούπεν Κεβορκιάν (Δαγκαζιάν, 2010). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι δίπλα από την πλατεία Μητροπόλεως υπάρχει η οδός Μητροπολίτη Γερβάσιου Σαρασίτη, του πρώτου μητροπολίτη της Αλεξανδρούπολης. Κάτι ανάλογο δε συναντάται στον Καθολικό Ναό που είναι αφιερωμένος στον Αγ. Ιωσήφ, στο τζαμί, ή στην αρμενική εκκλησία που είναι αφιερωμένη στον Αγ. Ιωάννη. Τα θρησκευτικά αυτά κέντρα ανεγέρθηκαν με τη θεμελίωση της πόλης. Αντίστοιχη αντιμετώπιση είχαν και οι προσωπικότητες της Γαλλικής Εταιρίας Φάρων και Φανών που ανέγειραν τον φάρο, το σύμβολο της πόλης.

Εκτός όμως, από τις ονομασίες των οδών και των πλατειών σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης αποτελούν και τα μνημεία, οι προτομές και τα αγάλματα.

5. Μνήμη και μνημεία στην Αλεξανδρούπολη

Τα μνημεία μπορεί να στέκουν αθόρυβα, αλλά μας «μιλούν». Τα μνημεία που αναπαριστούν συγκεκριμένα πρόσωπα ή γεγονότα και τοποθετούνται στον δημόσιο χώρο, αναλαμβάνουν το έργο να «υλοποιήσουν» την κοινωνική μνήμη μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας (Jezernik, 2012: 182). Τα πρόσωπα που παριστάνονται, τα γεγονότα στα οποία αναφέρονται, οι ιστορικές περίοδοι που αναφέρονται, ξεχωρίζουν και αναγκάζουν τον επισκέπτη να ανακαλέσει στη μνήμη κυρίως το ρόλο που διαδραμάτισαν τα τιμώμενα πρόσωπα στην ιστορία. Αντίθετα ελάχιστα ανακαλούνται στη μνήμη τα πρόσωπα που οδήγησαν στην τοποθέτηση αυτών των μνημείων και κυρίως οι λόγοι για τους οποίους αποφασίστηκε η τοποθέτησή τους. Παράλληλα τα μνημεία αποτελούν τόπο συνάντησης, συνάθροισης, παιχνιδιού, τόπο προσανατολισμού στην πόλη, ανατρεπτικού λόγου και επαναλαμβανόμενων γκράφιτι από νέους.

Στην Αλεξανδρούπολη δεν υπάρχουν πολλά αγάλματα. Διασώθηκαν μόνο τα 6 από τα 7 αγάλματα των εννέα Μουσών, μέρος των οποίων βρίσκεται στον αύλειο

χώρο της Μητρόπολης και δύο νίκες, τοποθετημένες στο Πάρκο Εθνικής Αντίστασης και στο Νομαρχείο. Υπάρχουν κυρίως προτομές, όπως του Ίωνος Δραγούμη, του Κωνσταντίνου Κανάρη, του Κωνσταντίνου Μαζαράκη – Αινιάν, του Θεμιστοκλή Βιζβίζη κ.ά., οι οποίες είναι τοποθετημένες σε κεντρικά σημεία και με κατεύθυνση από την Λεωφόρο Δημοκρατίας προς το κάτω μέρος της πόλης. Εξαίρεση παρουσιάζουν οι προτομές και τα μνημεία που είναι τοποθετημένα στην Πλατεία Μητροπόλεως, όπως του Μητροπολίτη Κωνσταντίνου Χρόνη, του Μητροπολίτη Ιωακείμ Καβύρη κ.ά., λόγω της τοποθεσίας του μητροπολιτικού Ναού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι στην πόλη σήμερα απουσιάζει μνημείο για τον Άγνωστο Στρατιώτη⁸. Στη μνημειακή σύνθεση του Χατζη-Αντώνη και της Δόμνας Βισβίζη παρατηρείται ότι η γυναίκα δεν είναι σε δεύτερο ρόλο. Το μνημείο της οικογένειας Βισβίζη αντικαθιστά το μνημείο του άγνωστου στρατιώτη. Έτσι, όπως και στις ονομασίες των οδών και πλατειών, τα αγάλματα και οι προτομές της πόλης εντάσσονται στο τρίσημο σχήμα της νεοελληνικής εθνικής ιστοριογραφίας και του εθνικού φανταστικού, αποκλείοντας ιστορικές προσωπικότητες του θρησκευτικού άλλου. Για παράδειγμα η σύνδεση με την αρχαιότητα επιχειρείται με τα αγάλματα των περσικών νικών και των μουσών (Εικ. 10). Αντίστοιχα το μνημείο του Χατζη-Αντώνη και Δόμνας Βισβίζη που φιλοτεχνήθηκε το 1987 από τον γλύπτη Γεώργιο Μέγκουλα και το μνημείο της εθνικής αντίστασης που φιλοτεχνήθηκε το 1993, παραπέμπουν στη νεότερη ελληνική ιστορία (Εικ. 11). Υπήρχε βέβαια μια σημαντική εποχή που απουσίαζε από τον χώρο, η βυζαντινή εποχή, η οποία αποκαταστάθηκε με την τοποθέτηση του αγάλματος των Ποντίων (Εικ. 2). Παραπέμπει στην Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και γενικότερα στο βυζάντιο και τις αλύτρωτες πατρίδες. Το γλυπτό αυτό φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Γεώργιο Κικότη και τοποθετήθηκε το 2009 (Μαλκίδης, 2009).

Σε ό,τι αφορά στις μνημειακές συνθέσεις της πόλης αξίζει να σημειωθεί ότι οι μνημονικές κοινότητες, αλλά και μεμονωμένα άτομα μπορούν να επιβάλουν

8 Σήμερα υπάρχει ένα μνημείο αφιερωμένο στον άγνωστο στρατιώτη στο στρατιωτικό νεκροταφείο. Το μνημείο ανεγέρθη πριν από λίγα χρόνια με δωρεά του Χαράλαμπου Νικολούδη και την άδεια της 12ης Μεραρχίας. Ανάκτηση 8/6/2020 (https://ordoumpozanis-teo.blogspot.com/2009/08/blog-post_4616.html). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το σχετικό άρθρο του Θεόδωρου Ορδουμποζάνη, (2020) «*Η Αλεξανδρούπολη (μη) ευγνωμονούσα τους άγνωστους πεσόντας*» στην ηλεκτρονική εφημερίδα Γνώμη. (Ανάκτηση 7/6/2020 από <https://www.gnomionline.gr/i-alexandroupoli-mi-evgnomonousa-tous-agnostous-pesontas/>)

μνημονική συγκρότηση στον χώρο, όταν αποκτούν δυναμική και η μνημονική αφήγηση τους δεν είναι αντίθετη στην εθνική ιδεολογία. Έτσι, η μνημειακή σύνθεση του Χατζη-Αντώνη και Δόμνας Βισβίξη έγινε με πρωτοβουλία του Συλλόγου Αινιτών, ο οποίος χρηματοδότησε και την κατασκευή του. Αντίστοιχα το μνημείο της Εθνικής Αντίστασης που τοποθετήθηκε στο Πάρκο Εθνικής Αντίστασης το 1992, χρηματοδοτήθηκε από τα έσοδα της πώλησης του βιβλίου του δάσκαλου Λεωνίδα Τερζούδη με θέμα "Η Εθνική Αντίσταση στον Έβρο". Η έντονη παρουσία και δυναμική του ποντιακού ελληνισμού, αλλά και η αναγνώριση της γενοκτονίας από την ελληνική πολιτεία συνέβαλαν καθοριστικά στο να τοποθετηθεί το 2009 το μνημείο της Γενοκτονίας των Ποντίων.

Τα μουσεία, αρχαιολογικά, λαογραφικά (Νάκου 2009: 72-80), οι ονοματοθεσίες των οδών, οι μνημειακές συνθέσεις, τα αγάλματα, και οι προτομές έχουν φωνή και μιλούν. Εικονογραφούν και υλοποιούν μια συγκεκριμένη αφήγηση για το τί σημαίνει εθνική ταυτότητα και πώς συντελέστηκε η συγκρότηση του κράτους. Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή της σύνθεσης του εθνικού αφηγήματος, υπήρξαν και οι εκκαθαρίσεις κυρίως του θρησκευτικού άλλου. Αυτό γίνεται εμφανές στην αλλαγή χρήσης, στην εξαφάνιση, ή ακόμη και στην αναστήλωση μνημειακών χώρων. Στην πρώτη περίπτωση, δηλαδή της αλλαγής χρήσης, παράδειγμα αποτελεί η μετατροπή του εικονιζόμενου τζαμιού (Εικ. 13) με άγνωστη τη σημερινή του χρήση. Στη δεύτερη περίπτωση ανήκει η εξαφάνιση της Εβραϊκής συναγωγής (Εικ. 14), στο κτίριο της οποίας σήμερα στεγάζεται η Χριστιανική Εστία. Τέλος, στην τρίτη περίπτωση ανήκει το αποκαλούμενο καπνομάγαζο το οποίο αρχικά κτίστηκε, για να στεγάσει το Σχολείο Αρρένων των Καθολικών. Στη συνέχεια μετατράπηκε σε καπναποθήκη και σήμερα στεγάζει τη Δημοτική Βιβλιοθήκη (Εικ. 15).

6. Συμπεράσματα

Από την έως τώρα συζήτηση συνάγεται ότι ο κυρίαρχος λόγος έχει τα μέσα και μπορεί να αφηγηθεί στον χώρο μια κυρίαρχη ιστορία. Σήμερα όμως, στην εποχή των ανοικτών συνόρων, των γεωπολιτικών ανακατατάξεων και κυρίως της αναζήτησης εναλλακτικών οικονομικών πόρων με σκοπό την ευημερία των πολιτών και της πόλης, ο κυρίαρχος λόγος μπορεί να κάνει και κάποιες διορθωτικές κινήσεις οι οποίες δεν είναι αντίθετες με την κυρίαρχη εθνική μνήμη. Μπορεί δηλαδή, η κυρίαρχη τοπική εξουσία, πολιτική και θρησκευτική, να ανασύρει από τη λήθη

μνημονικές κοινότητες και να τις εντάξει στον δημόσιο λόγο και χώρο. Στην περίπτωση της Αλεξανδρούπολης διακρίνονται δύο τέτοιες προσπάθειες με τη συναίνεση των δύο τοπικών εξουσιών –Δήμου και Εκκλησίας. Η πρώτη αφορά στο Μνημείο των Ρώσων Πεσόντων που εγκαινιάστηκε το 2011. Στην ουσία ήταν μια μεταφορά του υπάρχοντος μνημείου που ήταν τοποθετημένο στο Πάρκο Εθνικής Αντίστασης. Η κατασκευή και τοποθέτηση του μνημείου αυτού είχε και πολιτικές και οικονομικές προεκτάσεις. Ιδρύθηκε Υποπροξενείο της Ρωσίας στην Αλεξανδρούπολη, έγιναν αδελφοποιήσεις με πόλεις της Ρωσίας και επιχειρήθηκε η προσέλκυση Ρώσων τουριστών. Η δεύτερη αφορά στο Μνημείο των Εβραίων το οποίο εγκαινιάστηκε το 2019 σε συνέχεια της αδιάκοπης και σταθερής τουριστικής επιλογής της εβραϊκής κοινότητας. Και τα δύο μνημεία σήμερα είναι τοποθετημένα σε περικλειστο χώρο της Πλατείας Μητροπόλεως (Εικ. 16), προβάλλοντας έτσι περισσότερο τον διάλογο μεταξύ των δογμάτων παρά την ιστορική μνήμη. Θα ήταν σκόπιμο το μνημείο των Εβραίων να τοποθετηθεί στο νεκροταφείο της εβραϊκής κοινότητας, με σκοπό την ανάδειξη της ιστορικής μνήμης, αλλά και τη διαφύλαξη του χώρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αγκαριάν, Α. (1929). *Βιβλίο Αναμνήσεων Αρμενικής Κοινότητας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης*. Θεσσαλονίκη.
- Βερέμης, Θ. (1997). *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Βόγλη, Π. (2008). Οι μνήμες της δεκαετίας του 1940 ως αντικείμενο ιστορικής ανάλυσης: Μεθοδολογικές προτάσεις. Στο R. V Boeschoten, T. Βαρβενιώτη, Ε. Βουτυρά, Β. Δαλκαβούκη & Κ. Μπάδα (επίμ), *Μνήμες και λήθη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Boeschoten, R. V. (2003). *Ανάποδα χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Δαγκαζιάν, Σ. (2010). *Τα 90 Χρόνια της Ενσωμάτωσης της Θράκης στην Ελλάδα και η Συμβολή των Αρμενίων*. Ανακτήθηκε 10.6.2020 από <http://armenika.gr>
- Δημαράς, Κ. (1989). *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*. Αθήνα: Ερμής.
- Ζαμπέλιος, Σ. (1852). *Άσματα δημοτικά της Ελλάδος*. Κέρκυρα: Τυπογραφείον Ερμής.
- Θεοδωρίδης, Π. (2001). Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 55-82. DOI:<https://doi.org/10.12681/sas.544>.
- Jezernik B. (2012). No Monuments, No History, No Past: Monuments and Memory. In Hudson R., Bowman G. (eds) *After Yugoslavia*. London: Palgrave Macmillan. DOI https://doi.org/10.1057/9780230305137_12.
- Καγιαλής, Τ. (2000). *Η Πρώτη Αθηναϊκή Σχολή. Ρομαντική ποίηση και πεζογραφία (1830-1880)*. Στο Νεοελληνική Φιλολογία 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, Γράμματα II. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α. (1997a). *Μεταξύ Ανατολής και Δύσης: Βορειοελλαδικές Πόλεις στην Περίοδο των Οθωμανικών Μεταρρυθμίσεων*, Βόλος, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Σέρρες, Αλεξανδρούπολη, Καβάλα. Αθήνα: Τροχαλία.
- Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α. (1997b). Προσφυγική εγκατάσταση και ο ανασχεδιασμός των Βορειοελλαδικών πόλεων, 1912-1940. Στο Επιστημονικό Συμπόσιο «Ο Ξεριζωμός και η Άλλη Πατρίδα: Οι Προσφυγούπολεις στην Ελλάδα», 11

και 12 Απριλίου 1997, 89-118. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Κλασικό Λύκειο – Οικολογική Ομάδα, (1998). *Οι δρόμοι Διδάσκουν Ιστορία – Μια ιστορική προσέγγιση της ονομασίας των οδών της Αλεξανδρούπολης. Αλεξανδρούπολη: Λαγουδάκης.*

Κουριαντάκης, Β. (2020). *Ονοματοθεσία δρόμων και εθνικού φανταστικού στην νέα πρωτεύουσα: η περίπτωση της Αθήνας κατά τον 19^ο αιώνα.* Αθήνα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε 8/6/2020 από https://apothesis.eap.gr/bitstream/repo/45433/1/503318_KOURGIANTAKIS_VASILIOS.pdf.

Κριτού, Α. (1995). *Αλεξανδρούπολη: η εκατοντάχρονη ιστορία της 1878-1978*, Αλεξανδρούπολη: χ.ό.

Λεβεντάκου, Β. (2011). Διαπολιτισμική επικοινωνία, μη λεκτική επικοινωνία/επικοινωνία των αισθήσεων. Στο Κ. Πετράκης (επιμ.) *Πολιτισμός, Επικοινωνία, Παγκοσμιοποίηση*. Αθήνα: Κέρκυρα Α.Ε.

Λιάκος, Α. (2015). *Ποιός και πως ορίζει την ιστορική μνήμη*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Αθήνα. Ανακτήθηκε 8-6-2020 από: https://www.youtube.com/watch?v=On_-k7oPnaY

Μαλκίδης, Θ. (2009). *Το μνημείο της Γενοκτονίας στην Αλεξανδρούπολη*. Ανακτήθηκε 5-6-2020 από: http://malkidis.blogspot.com/2009/10/blog-post_207.html)

Μαντόγλου, Ά. (2005). *Μνήμες: Ατομικές – Συλλογικές – Ιστορικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαντόγλου, Ά. (2010). *Κοινωνική μνήμη κοινωνική λήθη. Έκδηλες και λανθάνουσες μορφές κοινωνικής σκέψης*. Αθήνα: Πεδίο.

Νάκου, Ε. (2009). *Μουσεία, Ιστορίες και Ιστορία*. Αθήνα: Νήσος.

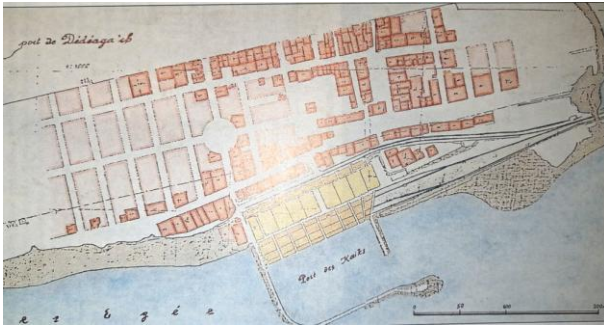
Παπακονδύλης, Γ. (2016). *Μεταπολεμική Αστική Ανάπτυξη και Ονοματοθεσία Οδών και Πλατειών ο Δήμος Αθηναίων (1945-1974)*, *Μνήμων* 35(35). DOI: <https://doi.org/10.12681/mnimon.20260>

Παπαστρατής, Θ. (2019). *Η Ιστορία των Εβραίων της Αλεξανδρούπολης*, Τομ. 42, Αρ. Φυλ. 251, *Χρονικά*, Αθήνα: ΚΙΣ Ελλάδος.

Ποιμενίδης Κ., (2002). *Ιστορικά της Πόλης μας – Ο Χαρακτήρας της Αλεξανδρούπολης μετά το 1920. Ο Φάρος της Αλεξανδρούπολης*, 50.

- Ροτζώκος, Ν. (2002). *Η νεοελληνική εθνική ιδεολογία και η εθνική ιστοριογραφία*. Στο Ελληνική Ιστορία, Τομ. Γ', Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Σκαρπέτης, Β. (1926). Οι Λιμένες της Αλεξανδρούπολης και Πόρτο – Λάγος. *Δελτίο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας*, 1/1925.
- Σκοπετέα, Έ. (2002). Ο Ρήγας και το οθωμανικό πλαίσιο του ελληνικού διαφωτισμού, *Τα Ιστορικά*, 19(37). Αθήνα: Μέλισσα .
- Τουρνικιώτης, Π. (2004). Πρέπει να ξεχνάς για να θυμάσαι. *Αρχιτέκτονες*, ΣΑΔΑΣ ΠΕΑ, περίοδος Β., 45, 65-67. Ανακτήθηκε 5-6-2020 από: https://www.sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_45.pdf

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ. 1.: Η Νέα Πόλη του Δεδε Αγάτς στα 1878 (Καραδήμου, Γερολύμου 1997α:172).

Εικ. 2.: Έλληνες, Αρμένιοι και Εβραίοι την δεκαετία του 50' σε θεατρική παράσταση, μαθητικό πάρτι, παρέλαση και κατασκευή βαλβίδας στίβου στην αυλή του Αγ. Νικολάου. (Αρχείο, Μαρουκιάν Χαμπαρτζούμ – Χάμπου)

Εικ. 3.: Η Δολοφονία του 26χρονου Σολωμό Σολωμού την 11η Αυγούστου 1996 από τις τουρκικές κατοχικές δυνάμεις της Κύπρου. (Ανακτήθηκε 10/6/2020 από <https://www.sansimera.gr/articles/964>)

Εικ. 4.: Αρμενική Κοινότητα την δεκαετία του 20' (Αρχείο, Μαρουκιάν Χαμπαρτζούμ – Χάμπου)

Εικ. 5.: Στα αριστερά ο τάφος του Στρατηγού Φαΐεκ Χουσεΐν Πασά, και δεξιά του Χουσεΐν Ρεσίτ Πασά.

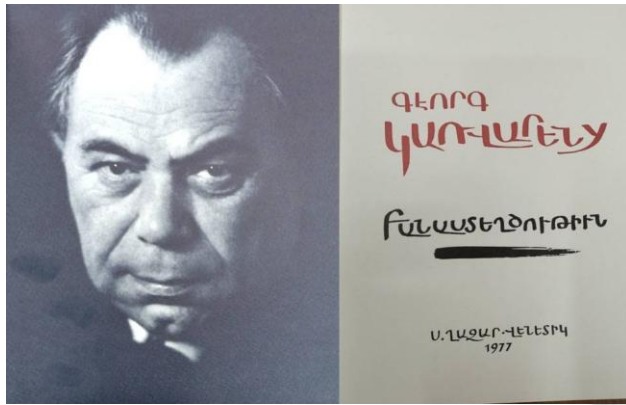
Εικ. 6.: Ο τάφος του Υποπρόξενου της Αυστροουγγαρίας Βλάσιος Σούχωρ στο 1ο Νεκροταφείο Αλεξανδρούπολης

Εικ.7.: Πιθανότατα ο οικογενειακός τάφος του Άγγλου Υποπρόξενου Gudfrid Badeti και άλλων επιφανών πολιτών της Καθολικής Κοινότητας. Καθολικό Νεκροταφείο Αλεξανδρούπολης.

Εικ.8.: Στο οικοδομικό τετράγωνο T713 επί της οδού Κεσσάνης βρίσκονται εγκαταλελειμμένοι οι τάφοι επιφανών πολιτών της Εβραϊκής κοινότητας. Σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 5655/10.04.2017 Αναθεωρημένη Πράξη Εφαρμογής (1/2014) το οικοδομικό τετράγωνο T713 (650 τ.μ.) το οποίο είναι χαρακτηρισμένο ως πράσινο έχει βάρος.

Δηλαδή δεν δηλώθηκε ιδιοκτήτης. Πιθανότατα τώρα το Κεντρικό Ισραηλινό Συμβούλιο το οποίο είναι Ν.Π.Δ.Δ. και υπάγεται στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων να ενδιαφερθεί σε συνεργασία με το Δήμο για την προστασία και ανάδειξη του. Ενώ ο εικονιζόμενος νεαρός άντρας που συνοδεύετε στον χορό από το νεαρό κορίτσι είναι ο Αρμπέρτο Ρεϊτάν, και φίλος του εξ αριστερού εικονιζόμενου Μαρουσκιάν Χαμπαρτζούμ. Σύμφωνα με τον Μαρουσκιάν Χαμπαρτζούμ (Προφορική Συνέντευξη, Αλεξανδρούπολη 12.06.2020) ο φίλος του Αλπέρτο εγκαταστάθηκε στην Αθήνα τελειώνοντας την σχολή Χημικών Μηχανικών του Πανεπιστημίου Αθηνών. (Οι δύο φωτογραφίες είναι από το αρχείο του Μαρουκιάν Χαμπαρτζούμ – Χάμπου).

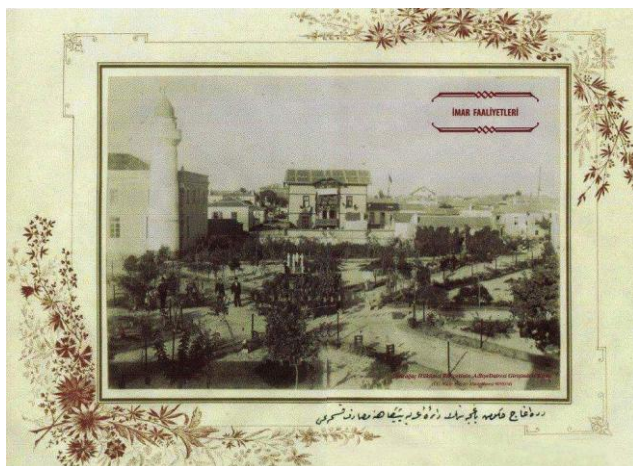

Εικ. 9.: Ο Κεβόρκ Καραβαρέντζ, δάσκαλος, ποιητής, μεταφραστής, μέλος της Αρμενικής Κοινότητας Αλεξανδρούπολης του 1924. Στην συνέχεια εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Γαλλία όπου και έγγραψε ποιητικές συλλογές και μετέφρασε πολλά έργα (Αγκαριάν, 1929 :457)

Εικ. 10.: Πτερωτή Νίκη στο Πάρκο Εθνικής Αντίστασης & Μούσα στον Εκκλησιαστικό Μουσείο

Εικ. 11.: Το μνημείο του Χατζη-Αντώνη και Δόμνας Βισβίτζη που φιλοτεχνήθηκε το 1987 από τον γλύπτη Γεώργιο Μέγκουλα και το μνημείο της εθνικής αντίστασης που φιλοτεχνήθηκε 1993.

Εικ. 13.: Το τμήμα του κυβερνητικού κήπου Δεδέ Αγάτς, με το Δικαστήριο όπου διακρίνεται ο μιναρές.

Εικ. 12.: Το μνημείο των Ποντίων που φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Γεώργιο Κικότη και τοποθετήθηκε το 2009

Εικ. 14.: Η Εβραϊκή συναγωγή που σήμερα στεγάζεται η Χριστιανική Εστία.

Εικ. 15.: Το Σχολείο Αρρένων των Καθολικών, στην συνέχεια μετατράπηκε σε καπναποθήκη και σήμερα στεγάζει την Δημοτική Βιβλιοθήκη.

Εικ. 16.: Το μνημείο των Εβραίων και το Μνημείο των Ρώσων στον περικλειστο χώρο της Πλατείας Μητροπόλεως.